

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Факултет по начална и предучилищна педагогика

Гергана Михайлова Михайлова – Недкова

**МЯСТО И РОЛЯ НА ИЛЮСТРАЦИЯТА ЗА РАЗВИТИЕ НА
ТВОРЧЕСКАТА АКТИВНОСТ В ИЗОБРАЗИТЕЛНИТЕ
ДЕЙНОСТИ НА 6-8-годишните ДЕЦА**

*Автореферат на дисертация
за присъждане на образователната и научна степен
„Доктор“*

*Професионално направление: 1.2. Педагогика
(Предучилищна педагогика)*

Научен ръководител: проф. д-р Лучия Малинова

**София
2018**

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Предучилищна и медийна педагогика“ към ФНПП на СУ „Св. Климент Охридски“ на 20.02.2018 г. и е насочен за защита пред специализирано научно жури по научна специалност 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика). Дисертационният труд е с обем 224 страници, от които 204 страници са текст-изложение и 20 страници приложения. Структурата му включва увод, три глави и заключение. Библиографията включва 101 заглавия, от които 86 източници на кирилица (от тях 78 на бълг. ез. и 8 на руски ез.) 15 на латиница (от които 10 на англ. ез. и 5 немски) Включени са 20 приложения – с илюстрации от формиращата част на експеримента, анкетни карти с деца, родители и учители, както и допълнително отделно тяло с колажи от трите етапа на експеримента. В дисертационния труд са включени общо 13 таблици и 14 диаграми. В увода на дисертационния труд е обоснована актуалността на проблема и е представена концепцията на изследването. Дисертацията е разделена на три глави. В първата е направена постановка на проблема на базата на литературен обзор по изследваната тема. Във втората глава са описани теоретико-експерименталните и организационни параметри на изследването. В трета глава е представен анализът на резултатите от изследването. В заключението са формулирани изводи и приноси.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на2018г.

От.....часа

В.....зала

Съдържание

Увод.....	4
Първа глава: Теоретична постановка на проблема.....	7
Втора глава: Теоретико – експериментални параметри на изследването... 8	
Трета глава: Анализ на резултатите от изследването	21
Заключение.....	40
Приноси.....	41
Публикации на докторанта свързани с дисертационния труд	43
Библиография използвана в автореферата	44

Увод

Значимостта на изследвания проблем се опира на естетическото възпитание на децата от предучилищна възраст, чрез илюстрациите в книгите, като част от изобразителното изкуство. Считаме, че това е първият досег на децата с изкуството, като визуален начин на познание, знания, опит и умение за разбиране. Това от своя страна провокира и създава интерес към изкуството и в частност към илюстрацията. Интерес в тази сфера проявяват значителна част от чужди специалисти. Българските са малко и са насочени конкретно към значение на илюстрацията и четенето и разбиране на съдържанието и др. Наблюденията ни в цялост показаха, че изследванията по отношение на илюстрацията и влиянието и върху децата не са много известни.

Детските книги грабват вниманието на децата и със своята визия. Тук разбира се не се отрича например универсалният характер на телевизията и съвременните технологии, независимо от това според нас детските книжки ще запазят своята популярност сред децата и техните родители. Илюстрациите в тях са свързани с текста, но голяма част от децата от предучилищна възраст и началния училищен етап все още не могат да четат самостоятелно. Именно този аспект, както и нагледно-образният тип мислене в тази фаза на детското развитие, са една от причините децата да запомнят картинките към историите, прочетени от техен близък – мама, татко, баба, дядо и пр., чрез които се ”запечатват“ цветовете, образите, детайлите и обстановката, пресъздадени в съответното литературно произведение.

Учените единодушно смятат, че илюстрацията е съществена част от една книга, особено когато се отнася за деца. Илюстрацията в детската книга представя визуално пред детето знанията за света, културата и по неповторим начин достига до неговия свят. Разбира се тази съществена роля се заема от илюстратора, който със своето майсторство и със средствата на изобразителното изкуство да предаде мисълта на автора. Тук можем да споменем колко силна е симбиозата между автор и илюстратор със следния цитат:

„В историята на илюстрацията се предполага симбиоза и семиотично взаимодействие между текст и визия. Ала от Дюрер насам при великите илюстратори, Дюре, Делакроа, Домие, ако вземем само няколко с инициала „Д“, качеството на текста е толкова безспорно, че те се стремят да създадат визуален еквивалент на едно колективно въображаемо. „Ад“ на Данте, „Дон Кихот“ на Сервантес, „Фауст“ на

Гъотe са измежду най-известните класически образи. Впрочем илюстрациите на Джон Тениъл също се водят, като равни по качество и известност на шедьовъра на Луис Карол.“¹

Настоящото изследване смята да докаже значимостта на илюстрацията като предпоставка за успешното ѝ прилагане в собствена изобразителна дейност и проява на творчество от страна на 5-8-годишните деца при използването ѝ като спомагателно средство в режимните моменти на детската градина и в учебната среда на началното училище. Разработката проследява развитието в изобразителната дейност на децата от предучилищна и начална училищна възраст, нейните характеристики, периодичност и особености. Наред с това се разглеждат спецификите при възприемане на творби на изобразителното изкуство, на цветовете и на някои теории за визуалната грамотност. В хронологичен план е проследено и отделено внимание на значими примери от съответните епохи и паралелни зависимости на развитие на илюстрацията в Европа и България. Също така се обръща внимание и на съвременните тенденции в илюстрацията на различните издания за деца. Поставя се акцент в разясняването на типовете илюстрации в детските книги. Дадени са и конкретни примери както на български, така и на чуждестранни художници.

Изследването предлага подробно развита методическа система на работа с илюстрацията с както в предучилищна възраст, така и в първи клас, която е базирана на различни теоретични източници и проведен психолого-педагогически експеримент в детски градини и начално училище. Предлаганата система на работа е разработена като надграждане както по отношение на представите за различните типове илюстрации за съответната възраст, така и по отношение на изобразителните материали и техники, които могат да се прилагат в изобразителната дейност.

Целта на настоящия труд е чрез психолого-педагогическия експеримент и най-вече чрез формиращото изследване да се представи и докаже валидността на предложената методическа система за работа с илюстрацията, като предпоставка за творческа активност на децата от предучилищна възраст и първи клас в собствената им изобразителна дейност. За постигането на тази цел са използвани както количествени, така и качествени методи на изследване. Подобен смесен подход често се използва в

¹http://www.kultura.bg/bg/print_article/view/17119

приложните изследвания, тъй като позволява идентифицирането и интерпретирането на факторите, отразяващи взаимодействията при изследваните процеси. В конкретния случай подходът е насочен към проследяване отношението и нагласите на децата от експерименталната и контролна група, както и на родители и учители.

Настоящата разработка е част от сферата на съвременните научни изследвания за приложението на илюстрацията в творческата изобразителна дейност на децата. Допуска се, че е иновативна, тъй като на базата на различни теоретични, практични и обучаващи форми, заема своето актуално място в съвременната детска градина и начално училище.

Първа глава: Теоретична постановка на проблема

Настоящата глава разглежда в онтогенетичен и филогенетичен план развитието на изобразителната дейност на децата във възрастов аспект, като обръща внимание на водещи теории и схващания на редица изследователи. (В. Щерн, Х. Рийд, Ж. Пиаже, Е.И. Флерина, В. Сакулина, В. Мухина, З.В. Денисова, Т.С. Комарова, С. Левин, S. Crosser, G. Bremner). Спецификата на изобразителната дейност на децата от предучилищна възраст и първи клас, също е част от засегнатата проблематика в областта на рисуването, моделирането, апликирането. Отделена е съществена част и на компонентите на тази водеща за възрастта дейност, а именно изобразителната грамотност и художествената изразителност, които служат и за диагностицирането ѝ. (В. Димчев 1993, О. Занков 2005) Акцент в тази част е и спецификата на творческата активност на децата. (Л. С. Виготски, Г. Пирьов, Паси И.С. Николай Бердяев)

В главата, чрез критичен анализ на различни изследователи, художници и работещи в областта на изкуството са идентифицирани характерните особености, зависимости и нагласи при възприемане на художествени творби от деца. (В. Димчев, П. Цанев, М. Мойнова, Л. Ангелова, Пл. Легкоступ, О. Занков, А. Маринов) Представени са разнообразни схващания свързани с възприемането, влиянието и изразните средства на цветовете и прякото им отношение с илюстрацията. (Н. Гюлчев, Р. Райчев, Ф.И. Юрьев, Л. С. Кудряцева). Разгледани са различни теории за визуална грамотност и визуалното им възприятие от децата. (Wileman 1993, R. Sinstra 1986, J. Berger 1972, M.V. Heerden, 2013 D. Weisman 1970)

Съществена част от главата заема систематичният анализ на развитието на илюстрацията от древността до днес, през различни съществени периоди както в България, така и в други европейски страни. (В. Йончев, А. Гергова, Л. Георгиев, В. Белчева, Л. Ангелова, Ю. Я. Герчук, С. Л. Кудряцева, К. Кънева)

Финалната част на първа глава е свързана със съвременните подходи и тенденции при изданията за деца и конкретно илюстрираните детски книги. Отделено е специално внимание на спецификата на работа на различните художници и техниките на изпълнение, като са посочени най-ярките примери от световни и български автори.

Втора глава: Теоретико – експериментални параметри на изследването

Настоящата глава представя теоретико-експерименталната част на изследването. Тя дава връзката между първоначално поставените цели и формулираната хипотеза, избраните средства за тяхното постигане, набелязаните задачи, избраните показатели за проверка и описание на етапите, през които протича изследователският процес, заедно със схематично описание на планирания експеримент. Главата поставя методологическата рамка на проучването, целящо да докаже значимостта на илюстрацията за развитието на изобразителната дейност на децата на 3-8-годишна възраст и влиянието ѝ върху цялостната им творческа активност. Това на практика предполага да бъде проследено как точно илюстрацията оказва въздействие върху децата и да се провери каква е взаимовръзката между изобразителното изкуство и образователния процес.

2.1. Хипотеза, цел, обект, предмет, задачи, методи и етапи на изследването

Целта на настоящото изследване е да се установи експериментално влиянието на различни видове илюстрация върху творческата активност на 6-8-годишни деца в условията на детската градина и началното училище.

Обект на изследването е илюстрацията като основно средство на педагогическо взаимодействие в изобразителната дейност на 6-8-годишните деца от детската градина и началното училище.

Предмет на изследването е педагогическото взаимодействие в изобразителната дейност на 6-8-годишни деца, целящо развиване на съответни за възрастта знания, умения, нагласи свързани с творческата активност, чрез илюстрацията.

Във връзка с целта се формулира следната **хипотеза**: предполага се, че целенасочената педагогическа работа по изобразително изкуство с 6-8-годишни деца в условията на детската градина и началното училище, целяща развиване на конкретни изобразителни дейности чрез илюстрацията, би повлияла положително върху творческата им активност.

Може да се конкретизира, че:

1. Под **„илюстрация“** се разбира художествено-творческа изобразителна интерпретация на сюжетен момент от литературно произведение или онагледяващи пояснения към текстовата информация, които се въвеждат допълнително по инициатива на автора, издателя или художника и се възприемат образно във взаимодействие с текста.

2. Под **„изобразителна дейност“** се разбира изобразително действие, което има инстинктивен характер и е резултат на психомоторни реакции. Интересът към изобразяването е породен от непосредственото въздействие на материалите и от обработката на рисувателният лист. Детето извършва това действие заради удоволствието, което изпитва от него и по-малко се интересува от получения резултат. В детската градина изобразителната дейност включва различни видове дейности – рисуване, моделиране, апликация и художествено конструиране. Всяка от тези дейности има свои възможности в изобразяването на впечатленията на детето от заобикалящата го действителност.

3. Под **„творческа активност“** се разбира процесът на творческо изразяване на децата в изобразителните дейности – рисуване, моделиране, апликиране, художествено конструиране, по време на които се изпробват разнообразни материали и техники на работа и се създава предпоставка за творческо виждане на детето.

4. Под **„изобразителна грамотност“** се разбира познаване на различните изобразителни способности. Формата на нейната практическа реализация е изобразителната техника. Грамотността отразява субективните теоретични познания и практически умения, предадени чрез изобразяване на специфични особености на предметите и явленията като линии, пропорции, конструкция, взаимно разположение, форма, обем, осветеност, цвят, материалност и пространственост. Тези елементи на грамотността, обаче не са достатъчни, за да създадат художествена изразителност, но те са първото необходимо условие за нейната проява. Изобразителната грамотност се изгражда в резултат на обучението.

5. Под **„художествена изразителност“** се разбира индивидуалното виждане, начин на мислене, степен на развито въображение, емоционално, оценъчно и естетическо отношение на детето към изобразяваната от него действителност, с личните му

впечатления и преживявания. Художествената изразителност не се съвместява с овладяването на определен правила. Чрез нея се проявява неповторимостта на изображението, което е свързано с личностното отношение и оценка на детето

б. Фиксирана е **възрастта между 6 и 8 години** поради предпоставки за наличие на по-устойчиво внимание, памет, мислене, въображение и развитие на зрительно-моторна координация, или компонентите на познавателното развитие на детето, необходими за апробиране на методическата система.

Задачи:

1. Да се проведе теоретично проучване на българска и чуждестранна литература по отношение влияние на илюстрацията върху творческата активност на децата от предучилищна и начална училищна възраст;
2. Да се разработи психолого-педагогически експеримент, включващ основни форми, методи и средства на работа с илюстрация с 6-8-годишни деца, целяща развиване на творческата им активност;
3. Да се апробират диагностични процедури за установяване на влиянието на класически и съвременен тип илюстрация върху изобразителната дейност на 6-8-годишни деца по отношение на показателите стил и техники на работа, съдържание на рисунката, цветовете като изразно средство, усет за равновесие и влияние на дадената илюстрация;
4. Да се апробира и докаже в сравнителен план позитивното влияние на експеримента по отношение на творческата активност на 6-8-годишните деца;
5. Да се формулират стратегии за педагогическо взаимодействие с децата от предучилищна и начална училищна възраст, създаващо условия за развиване на творческата им активност чрез илюстрацията;

2.2 Методи на изследване

Основни методи:

1. Теоретично проучване и критичен анализ на български и чуждестранни източници, изследващи различните видове илюстрация и въздействието ѝ върху изобразителната дейност на 6-8-годишни деца;

2. Психолого-педагогически експеримент с включени три етапа на изследване и оценяване творческата активност в изобразителната дейност на 6-8-годишните деца чрез илюстрацията: констатиращ, формиращ и контролен;
3. Анкетно проучване за установяване мнението и отношението на децата, родителите и учителите към различни типове илюстрации;
4. Математико-статистическа обработка и анализ на резултатите от изследването;

Допълнителни методи:

1. Наблюдение с цел стимулиране и регулиране на социални и познавателни умения, свързани с поведение и речево общуване при изпълнение на изобразителни дейности;
2. Анкетно проучване с деца, учители и родители за определяне отношението им към отделните типове илюстрации;

Изследването премина през следните основни **етапи**:

Първи етап: Теоретично проучване, анализ и систематизиране на български и чуждестранни авторски концепции, свързани с илюстрацията и нейното въздействие върху изобразителната дейност на децата от предучилищна и начална училищна възраст, на базата на които да се разработи система за развиване на творческата активност при децата от 6-8-годишна възраст, която да се проведе като формиращ експеримент в условията на детската градина и началното училище.

Втори етап: Разработване и провеждане на диагностични процедури в констатиращ експеримент с участие на децата от експериментална и контролна група за установяване на влиянието на класическия и съвременен тип илюстрация върху изобразителната им дейност по отношение на показателите: стил и техники на работа, съдържание на рисунката, цветовете като изразно средство, усет за равновесие и влиянието на дадената илюстрация(и) и др.

Трети етап: Провеждане на психолого-педагогически експеримент в експериментални групи в детска градина и начално училище по разработената система за развиване на творческата активност при 6-8-годишни деца чрез илюстрацията като формиращ етап от изследването.

Четвърти етап: Повторно приложение на диагностичните процедури за сравнение на резултатите, получени от експерименталната и контролната група.

Пети етап: Сравнителен анализ на резултатите, получени от контролната и експерименталната група.

Шести етап: Провеждане на анкетно проучване за определяне отношението към илюстрацията на деца, учители и родители.

2.3. Организационни параметри на изследването.

В изследването участваха две основни групи деца – експериментална и контролна, на възраст 6, 7 и 8 години. Общият брой участвали деца от двете групи в експерименталното проучване е 102, като 50 от тях са включени в експерименталната, а 52 – в контролната група.

Педагогическият експеримент в цялост е проведен в периода: **март 2015 г. – май 2016 г.**

Етапите от експеримента са реализирани в следните детски градини и училища:

Групи	Експериментална група	Контролна група
Детска градина	65 ОДЗ „Слънчево детство“	56 ОДЗ „Здравец“
Възраст/ брой деца	6 год. (3 А група)/ 15 деца	6 год. (3 А група)/ 15 деца
Детска градина	65 ОДЗ „Слънчево детство“	65 ОДЗ „Слънчево детство“
Възраст/ брой деца	7 год. (4 А група) / 20 деца	7 год. (4 Б група)/ 20 деца
Училище	144 СОУ „Народни будители“	120 ОУ „Г.С. Раковски“
Възраст/ брой деца	8 год. (1 Б клас) / 15 деца	8 год. (1 А клас) / 17 деца
Общ брой деца	50 деца	52 деца

Табл. 1: Данни за експерименталните и контролните групи по време на констатиращия етап на изследване

2.4. Същност на констатиращия етап на психолого-педагогическия експеримент

В настоящото изследване е разработен и апробиран психолого-педагогически експеримент за развиване на творческата активност на 6-8-годишните деца чрез илюстрацията като основно средство на педагогическо взаимодействие. В основата на експеримента стои разбирането на творческата активност като акт на създаване на нов

продукт, при който се включват и разработват нови идеи, форми и произведения на изкуството, които се характеризират с оригиналност и използване на въображение. Критериите, по които се оценяват постиженията на децата в този контекст, се отнасят до *изобразителната грамотност и художествената изразителност*.

2.4.1. Критерии и показатели на изследване

Първи критерий: Изобразителна грамотност. Проучва се въз основа на следните *показатели*:

- Композиционно решение;
- Цветово изграждане;
- Начин на изграждане на формата;
- Материали и техники на работа;

Втори критерий: Художествена изразителност. Проучва се чрез *показателите*:

- Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Бенвенути;
- Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Cally Johnson;
- Цветовете като изразно средство;
- Усет за равновесие;
- Влияние на илюстрацията в рисунката;

Показателите за **изобразителна грамотност** (Композиционно решение; Цветово изграждане; Начин на изграждане на формата и материали и техники на работа) са степенувани в четири категории: Отлична/**a**; Много добра/**b**; Задоволителна/**c** и Слаба/**d**. Всеки един от показателите е степенуван съответно в четирите категории. Те са общи и при анализа са съобразени с възрастовите особености на изследваните деца както в експерименталната, така и в контролната група. По същия начин са степенувани и показателите за изследване на **художествената изразителност**. Особеното тук е, че три от показателите: *Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Бенвенути*; *Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Cally Johnson* и

Влияние на илюстрацията в рисунката са авторски и са във връзка с изследвана проблематика в настоящата разработка.²

2.4.2. Съдържание

В констатиращия етап са реализирани диагностични процедури с децата от експерименталните и контролните групи по отношение на влияние на два различни типа илюстрации на една и съща тематика върху собствената им изобразителна дейност.

Диагностичната процедура се реализира и в двете групи (експериментална и контролна в трите разглеждани възрасти – 6 г., 7 г. и 8 г.) през периода март 2015 г. – май 2016 г. Целта на изследването бе да се диагностицира творческата активност на децата в тяхната изобразителна дейност чрез техниката на колажа, която се използва от съвременни художници илюстратори.

Илюстрации:

На експерименталните и контролните групи бяха предложени два различни типа илюстрации на познатата и любима приказка „Червената шапчица“. Първата е на италианския художник Бенвенути³, считан за класически пример илюстрация, а втората – на съвременната американска авторка Cally Isaks –Johnson⁴.

² Показателите за изследване на изобразителната грамотност и художествената изразителност са заимствани от Занков, О. Развитие и диагностика на изобразителните способности на децата от предучилищна и начална училищна възраст.

³ Джани Бенвенути – италиански художник и скулптор (1926 – 2005). Роден в Пиза (Италия), учи в лицей Vittorio Veneto и училището по архитектура в университета на Милано. Международно признат илюстратор с над 50 книги, едни от които на Шарл Перо и Андерсен. През 1978 г. се премества да живее в САЩ. Умира на 18 септември 2005 г. на 79 годишна възраст. <http://www.missis.bg/news/nezabravimi-prikazni-iliustratsii-ot-nasheto-detstvo> ; <http://sergej-manit.livejournal.com/317694.html>

⁴ Cally Isaks –Johnson завършва илюстрация в Нюкасъл (Англия), след което става илюстратор на свободна практика. Работи в домашното си студио в околността на Нортъмбърлънд. Има собствен блог от април 2009 г., където публикува своите илюстрации. Илюстрирала е детски книги за възраст 3-7 год.: „Withmymummy“, поредицата „MimisMagikalFairyFriends“, „Elephantantrum!“, „TheLionBookofNurseryRhymes(NurserySeries)“ и др.

https://www.facebook.com/callyjohnsonisaacsillustration/about/?entry_point=page_nav_about_item&ref=page_internal * Илюстрацията, която се прилага в експеримента, е от приложението Pinterest: <https://cz.pinterest.com/pin/143059725637430483/>. Тя е в стил наивизъм, близък до детските изображения и подходящ за настоящото изследване.

Cally Isaks Johnson „Little Red Raiding Hood“

Материали за работа:

Цветна основа (цветна принтерна хартия), напечатана принтерна хартия, цветни моливи, флумастери или акварелни бои, ножица и лепило, изкъсани парчета от хартия (от списания, брошури и др.)

Инструкция за работа:

От децата се изисква **първо** да нарисуват момент от приказката „Червената шапчица“, като наблюдават двете посочени илюстрации, стоящи достъпно до всички участници в експеримента. Рисунката трябва да се направи върху основата с напечатания текст (рециклирана принтерна хартия с размер А4, А5) – т.е. децата да рисуват върху напечатаната част от листа, **след което** да изрежат нарисуваното и да го залепят върху цветна основа (светлосиня, розова, жълта, бледо зелена и др.) по собствено усмотрение.

Накрая да довършат работата си, като долепят или дорисуват допълнителни части, добавят елементи (дървета, гора, цветя, полянка, др. герои и т.н.) и завършат колажа си.

Показатели	Отлична / а	Мн. добра /b	Задоволителна/с	Слаба / d
✓ <i>Композиционно решение</i>	Разпръснато, асиметрично, уравновесено, със застъпване на обектите	Разпръснато, асиметрично, уравновесено, без застъпване на обектите	Разпръснато, симетрично, неуравновесено	Фризиво разпръснато, неуравновесено

✓ <i>Цветово изграждане</i>	Цялостно цветово изграждане на етап, фон, обекти	Стремеж към цялостно цветово изграждане на етап, обекти, фон	Обектите са разположени върху цветна ивица	Обектите са нарисувани направо върху белия лист
✓ <i>Начин на изграждане на формата</i>	Обемно пространствено	Графично структурно	Плоскостно-декоративно	Линеарно-плоскостно
✓ <i>Материали и техники</i>	Използвани са предложените материали и 2-3 технически похвата	Използвани са предложените материали и 2 технически похвата	Използвани са предложените материали и 1 технически похват	Не са използвани предложените материали и техники

Табл. 2: Показатели за оценка на изследването по отношение на изобразителната грамотност

<i>Показатели</i>	Отлична / а	Мн. Добра /b	Задоволителна/с	Слаба / d
✓ <i>Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Бенвенути</i>	Оригинално, творческо	Репродуктивно	Чувства се чуждо влияние	Не отговаря на поставената тема
✓ <i>Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Cally Johnson</i>	Оригинално, творческо	Репродуктивно	Чувства се чуждо влияние	Не отговаря на поставената тема
✓ <i>Цветовете като изразно средство</i>	Цветовете напълно отговарят на темата	Цветовете частично отговарят на темата	Цветовете малко отговарят на темата	Цветовете не отговарят на темата
✓ <i>Усет за равновесие</i>	Постигнато е композиционно и цветово равновесие	Постигнато е цветово равновесие	Постигнато е само композиционно равновесие	Липсва равновесие

✓ Влияние на илюстрацията в рисунката	Цялостно влияние на илюстрацията в рисунката	Частично влияние на илюстрацията в рисунката	Малко влияние на илюстрацията в рисунката	Липсва влияние на илюстрацията в рисунката
---	---	---	---	---

Табл. 3: Показатели на изследването по отношение на художествената изразителност

Показатели		Отлична / a	Мн. Добра /b	Задоволителна/ с	Слаба / d
✓ Cally Johnson	✓ Вълка	Оригинално- творческо виждане с всички характерни белези и допълнителни елементи	С добавени характерни белези и допълнителни елементи (зъби, нос, мустаци, нокти, козина и др.)	С добавени някои характерни белези (зъби, нос, нокти)	Схематично очертан и запълнен
	✓ Червената шапчица	Оригинално- творческо виждане с добавени всички допълнителни елементи	С добавени декоративни и допълнителни елементи (пелерина, кошница, копчета, джобове, коса, обстановка и др.)	С добавени някои елементи (кошница, джобове, копчета)	Схематично очертана и запълнена
✓	Бенвенути	Оригинално- творческо виждане с добавени разнообразни елементи	С добавени декоративни елементи на героите и обстановката.	С добавени някои елементи на героите и обстановката	Схематично очертани и запълнени

✓ <i>С включени герои и от двете илюстрации- Cally Johnson/Бенвенути</i>	Оригинално-творческо виждане с един или повече герои	С един или повече герои и обстановка, близко до илюстрациите	С един или повече герои и обстановка, близко до илюстрациите,	С един от героите или от обстановката, нямащо
✓ <i>Творчески подход при изпълнение на колажа</i>	Оригинално-творческо виждане с използване на разнообразни материали и техники на изпълнение	Колажът е разположен разпръснато върху основата с множество допълнителни елементи	Колажът е разположен фризово с малко или без допълнителни елементи	Колажът е разположен фризово направо върху долната част на основата или „въздушно“, без допълнителни елементи

Табл. 4: Авторски показатели за влияние на илюстрацията

2.5. Формиращо изследване на психолого – педагогическия експеримент

Формиращият етап на експеримента се проведе с експерименталната група в трите подгрупи – 6 и 7-годишни (предучилищна възраст) и 8-годишни (начална училищна възраст) в периода февруари – май 2016 г. С децата от всички експериментални групи се проведеха множество ситуации, насочени към запознаване с различни типове и видове илюстрации, както на български, така и на чуждестранни, също така на съвременни, и такива от близкото минало автори. Формиращото изследване премина през няколко етапа на работа. Първоначално децата от експерименталните групи (6, 7 и 8 години) бяха запознати с разнообразни примерни илюстрации на различни художници, използващи различни комбинации от техники – традиционни и алтернативни. След което с всяка от групите се разработиха проекти на илюстрации в подобна на стила на художника техника на работа. Заниманията с децата от всички възрастови групи във връзка с експеримента по изследвания проблем, ни дават основание да разработим система на работа с илюстрацията в предучилищна възраст и първи клас, която апробирахме във формиращата му част.

Системата обхваща не само изследваната от нас възраст в дисертационния труд (6-8), а включва целия период на предучилищна възраст (3-7 години) и първи клас – 8 години

2.6. Същност на контролния етап

Експерименталната ни работа приключи с провеждането на контролния етап на изследване, който се разглежда като краен етап на работа. Проведохме същите диагностични процедури с децата от двете групи – контролна и експериментална, по отношение на влияние на два различни типа илюстрации (Бенвенути, Cally Johnson Isaks) с една и съща позната на децата тематика („Червената шапчица“), в собствената им изобразителна дейност. На всяка една от изследваните групи ЕГ (6, 7 и 8-годишни) и КГ (6, 7 и 8-годишни) предложихме следните материали за работа: цветна основа (цветна принтерна хартия), напечатана принтерна хартия, цветни моливи, флумастери или акварелни бои, ножица и лепило, изкъсани парчета от хартия (от списания, брошури и др.). Изобразителната задача към всяка една от изследваните групи беше същата, както при входящото изследване (констатиращ етап): Първо да нарисуват момент от приказката „Червената шапчица“, като наблюдават двете посочени от нас илюстрации, стоящи на достъпни за виждане от всички участници в експеримента. (използвахме както двете оригинални илюстрации, така и проектор и дъска или сканиращо устройство и електронна дъска, с цел да се уголеми реалната илюстрация и да е достъпна за виждане от всички участващи в изследването деца). Замисълът (рисуноката) да се направи върху основата с напечатания текст (рециклирана принтерна хартия, с размер А4, А5) – т.е. децата да рисуват върху напечатаната част от листа, след което да изрежат нарисуваното и да го залепят върху цветна основа (светлосиня, розова, жълта, бледо зелена и др. принтерна хартия) по собствено усмотрение. Накрая да довършат работата си, като долепят или дорисуват допълнителни части, добавят елементи (дървета, гора, цветя, полянка, др. герои и т.н.) и завършат колажите си.

Целта на този заключителен етап (контролен) при контролната група, бе да се проследи дали е настъпила някаква промяна по отношение на изследваните показатели, до каква степен и на какво се дължи това, което подробно е отразено в третата глава на проучването. В експерименталната група целта бе да се проследи в каква степен е оказала дадената илюстрация/и влияние в конкретната задача, по отношение на героите, формите, цветовете, композицията, детайлите и т.н., и най-вече

как е реализиран колажа, дали има творчески подход при оформянето му, как е реализиран и др. под., съответно отразени като анализ в третата глава.

Трета глава: Анализ на резултатите от изследването

3.1. Анализ на резултатите от психолого - педагогическия експеримент

Психолого-педагогическия експеримент е проведен с две групи – експериментална, и контролна. С двете групи е проведено входящо и изходящо ниво диагностицирано по показателите за грамотност и изразителност (по О. Занков и авторски) за влияние на два типа илюстрации (Бенвенути „Червената шапчица и Cally Johson-Isaacs, *Little Red Raiding Hood*“) в собствената им изобразителна дейност, чрез техниката на колажа. С експерименталната група е проведен формиращ експеримент целящ да запознае децата с различни вида и типа илюстрации и художници от български и чужд произход. Както и различни видове изобразителни задачи, с които всяка една от групите (т.е. децата на съответната възраст), да приложат в собствената си изобразителна дейност, да се запознаят със съответната техника на работа, да използват нетрадиционни материали, да проявят творчество, креативност и да експериментират с материалите.

Продължителността на формиращия експеримент е шест месеца – проведен е от месец октомври 2015 г. до месец април 2016 г. с основната идея да обхваща приблизително една учебна година.

Експерименталната група обхваща три под групи – 6 , 7 и 8-годишни деца. Контролната група обхваща същите подгрупи.

Общия обем на извадката е осреднена на 100 деца посещаващи подготвителни групи в детска градина и деца от първи клас на началното училище.

Резултатите от психолого-педагогическия експеримент са обработени чрез математико статистически метод. И по- конкретно формулата на поляритетния метод от проективната методика, който служи за изчисляване на резултатите на получените данни при отчитане на резултатите от изобразителната дейност на децата.

$$K = \frac{a(+1) + b(0,5) + c(-1) + d(-1)}{N}$$

N

В която :

a – брой на децата получили отлични изобразителни резултати

v – брой на децата получили много добри изобразителни резултати

c – брой на децата получили много задоволителни изобразителни резултати

d – брой на децата получили много задоволителни изобразителни резултати

N – общ брой на децата участвали в изследването

Когато стойността на числовия коефициент е между:

$K = 1 - 0,5$ – отлични резултати

$K = 0,5 - 0,31$ – много добри резултати

$K = 0,3 - 0,11$ – задоволителни резултати

$K < 0,1$ – слаби резултати

3.1.1. Сравнителен анализ на резултатите на 6-годишните деца от двете изследвани групи (експериментална/ЕГ и контролна КГ), за установяване на входящо и изходящо влияние на илюстрацията

С двете изследвани групи (експериментална/ЕГ и контролна/КГ) се проведе един и същи експеримент, включващ два типа илюстрации за възприемане от децата и пресъздаването им, чрез съчетание от две дейности рисуване и апликиране известно като – колаж.⁵ Двете илюстрации за улеснение на децата и педагога, бяха сканирани на компютър и поставени на електронна дъска, с цел по-добре да се възприемат от всички участващи деца в експеримента. Това беше направено и в двете изследвани групи, както в констатиращия, така и в контролния етап от експеримента. В таблица 5 и диаграма 1, са отчетени стойностите по отношение на изобразителната грамотност съобразени с формулата на поляритетния метод, където **високи стойности са: 1- 0,5; средни стойности: 0,5 – 0,31; ниски стойности: 0,3 – 0,11 и много ниски стойности: < 0,1.** По отношение на първия показател: „**Композиционно решение**“ - в констатиращия етап и в двете изследвани групи са отчетени високи стойности, като тези на експерименталната група са с два пункта повече от тези на контролната, но разликата е минимална и можем да отчетем за равностойни. В контролния се вижда значителна разлика и повишение на резултатите на ЕГ спрямо КГ и спрямо резултатите от констатиращия етап. По отношение на втория показател: „**Цветово изграждане**“ – в констатиращия етап и на двете изследвани групи /ЕГ и КГ, стойностите са в горната граница на средните стойности. Забелязва се, че и в ЕГ и в КГ средно са използвани 3-4 цвята, тъй като децата са обърнали внимание повече на колажа. В контролния етап ЕГ има високи стойности по отношение на този показател спрямо констатиращия и спрямо КГ. По отношение на третия показател: „**Начин на изграждане на формата**“ – отчетените резултати и в двата етапа на експеримента и в двете изследвани групи се движат в рамките на средните стойности, като в ЕГ, в контролния етап има значително повишение, а тези на КГ запазват своите стойности. Четвъртият показател: „**Материали и техники**“ и в двете

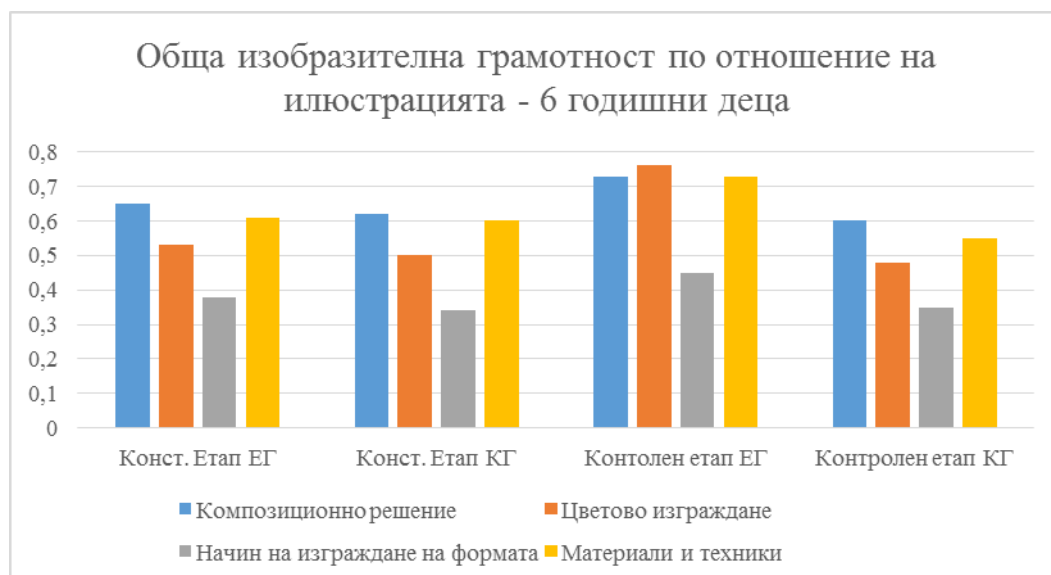
⁵<http://art.blog.libvar.bg/kolazht-ilyuziya-ili-izobrazhenie/>

изследвани групи е в рамките на високите стойности. Тези на ЕГ в контролния етап значително са повишени, докато тези на КГ са по-ниски в контролния етап на изследването. Голяма част от децата не са изпълнили поставената задача по отношение на колажа и цялостно изграждане на рисунките си.

6 години

<i>Констатиращ етап</i> – <i>Грамотност</i>	Композиционно решение	Цветово изграждане	Начин на изграждане на формата	Материали и техники
Експериментална група	0,65	0,53	0,38	0,61
<i>Констатиращ етап</i> – <i>Грамотност</i>	0,62	0,50	0,34	0,60
Контролен етап – <i>Грамотност</i>	0,73	0,76	0,45	0,73
<i>Контролен етап</i> – <i>Грамотност</i>	0,60	0,48	0,35	0,55

Табл.5: Стойности на изобразителната грамотност

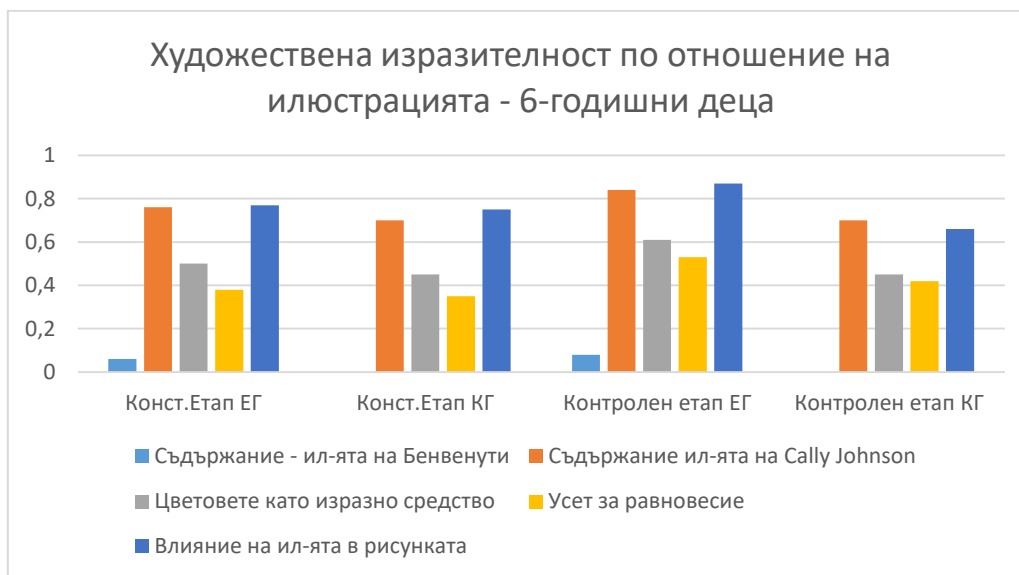
Диаграма 1. Обща изобразителна грамотност по отношение на илюстрацията на 6-годишните деца

В таблица 6 и Диаграма 2 са отчетени стойностите в различните показатели по отношение на художествената изразителност на 6-годишните деца. Както се вижда и на диаграмата отчетените резултати и в двете изследвани групи са в рамките на високите и

средните стойности . Това може да се обясни с факта, че в тази възраст е характерно все още изявената изразителност, която децата проявяват в рисунките си. В експерименталната група ясно се забелязва повишение на стойностите в контролния етап, като малък е процента на децата, които са избрали да рисуват илюстрацията на Бенвенути, докато в контролната група всички деца са се насочили към илюстрацията на Cally Johnson. В показателя: „**Цветовете като изразно средство**“ и в двете изследвани групи се движат в рамките на средните стойности, като в ЕГ се вижда значително нарастване във високите стойности в контролния етап на изследване. Това се дължи на задълбочената работа във формирация етап на изследването, където децата от ЕГ бяха запознати с разнообразни видове илюстрации и беше отделено внимание и на този съществен показател. (За да изрази художника в илюстрацията весело или радостно настроение, или да подчертае дадено изображение, герой или явление използва например - топли, пастелни цветове). По отношение на „**Усет за равновесие**“ – отчетените резултати в констатиращия етап на изследване и в двете групи ЕГ и КГ са в средни стойности и са сравнително близки, както се вижда на диаграма 2. В контролния етап при ЕГ се вижда значително покачване във високите стойности (виж.прил.). Много по-голям е броя на децата от ЕГ, които са изпълнили този показател, спрямо същите в констатиращия етап. В констатиращия етап колажите бяха разположени предимно в лявата или дясната част на листа, или линейно върху основата на листа.

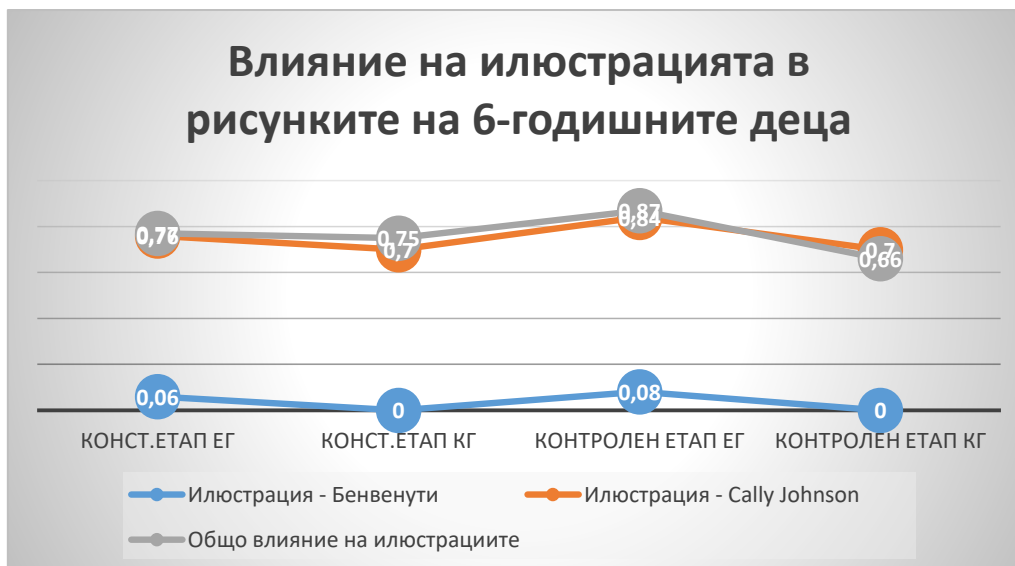
<i>Констатиращ етап – Изразителност Експериментална група</i>	Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Бенвенути	Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на CallyJohnson	Цветовете като изразно средство	Усет за равновесие	Влияние на илюстрацията в рисунката
	0,06	0,76	0,50	0,38	0,77
<i>Констатиращ етап – Изразителност Контролна група</i>	0	0,70	0,45	0,35	0,75
<i>Контролен етап – Изразителност Експериментална група</i>	0,8	0,84	0,61	0,53	0,87
<i>Контролен етап – Изразителност</i>	0	0,70	0,45	0,42	0,66

Табл. 6: Стойности на художествената изразителност при 6-годишните деца

Диаграма 2. Художествена изразителност по отношение на илюстрацията на 6-годишните деца

На диаграма 2.1 ясно се вижда влиянието на илюстрацията и в двете групи. В експерименталната група се забелязва повишението във възходящ план както в общото влияние на илюстрациите като цяло, така и в конкретно отношение. Тази на Cally Johnson се движи със същите стойности, като на общото влияние във възходяща степен. Докато тази на Бенвенути има съвсем малка амплитуда във експерименталната група и отсъства при контролната група. Това може да си обясним с факта, че илюстрацията на Cally Johnson е нова за децата, напомня на детска рисунка, с опростени форми, с ненатрапчиви цветове. Разбира се тук няма основание да изтъкваме предимствата на илюстрацията на Бенвенути. Всички деца когато им показвахме двете илюстрации възкликваха, особено на Бенвенути, че е много красива, но голяма част от тях се отказаха да рисуват нея, защото смятаха, че ще им е трудно и се насочиха към другата предложена от нас, което е съвсем обяснимо за възрастта им.

Диаграма 2.1. Влияние на илюстрацията в рисунките на 6-годишните деца

3.1.2. Сравнителен анализ на резултатите на 7-годишните деца от двете изследвани групи (експериментална и контролна), за установяване на входящо и изходящо влияние на илюстрацията

Анализът на данните получени при установяване на изобразителна грамотност при 7-годишните деца показва сравнително високи стойности, както в констатиращия, така и в контролния етап на изследване.

По първият показател **„Композиционно решение „** – Разликите между двете изследвани групи ЕГ и КГ са много малки и се движат във високите стойности в констатиращия етап на изследване. Това може да се обясни с интереса на ЕГ и КГ към двете предложени от нас илюстрации. Това до определена степен провокира и в двете групи (ЕГ и КГ) изявено творческо решение при композициите, в изготвянето на колажите им. В контролния етап ясно се вижда съществената разлика между двете изследвани групи (ЕГ и КГ) в този показател, както е отразено в таблица 7 и диаграма 3. Тук формиращият експеримент в ЕГ е оказал значително влияние, което е с близо 20 пункта повече спрямо КГ.

Вторият показател **„Цветово изграждане“** отново и в двете изследвани групи също е във високи стойности в констатиращия етап на изследване. Във входящия етап (констатиращ) и двете изследвани групи ЕГ и КГ са използвали различни цветови съчетания при изграждането на колажите. При КГ се наблюдават същите стойности и

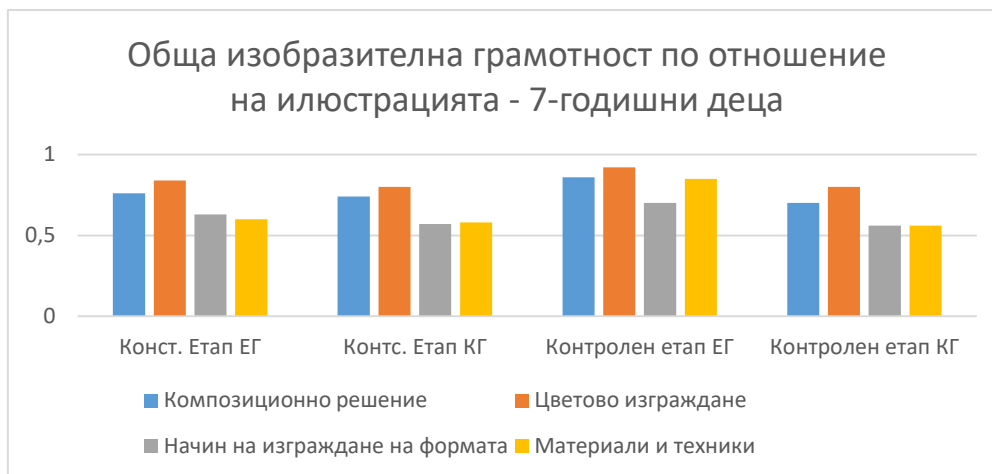
във изходящото изследване. Докато при ЕГ стойностите са значително по-високи, което ясно е отразено в диаграма 3.

Показателят „Начин на изграждане на формата“ – както в ЕГ, така и в КГ във входящото изследване стойностите се движат в средната част на високите стойности, което е отразено в таблица 7 и диаграма 3. Във изходящото изследване при ЕГ стойностите са с 7 пункта по-високи, докато при КГ те са с пункт по-малко. При показателя „Материали и техники“ във констатиращия етап на изследване стойностите и в двете групи КГ и ЕГ отново са във високите стойности, което можем да отчетем с проявения интерес както към самите илюстрации, така и към материалите и техниките на работа при реализирането на колажите. Което съществено можем да отчетем в контролния етап на изследване, където при ЕГ стойностите са с 25 пункта по-високи от тези във констатиращия. Това се дължи на обучаващата (формираща) част от изследването. При КГ са отчетени почти същите стойности с два пункта по-малко. Тук КГ са използвали същия подход при изграждането на колажите си, както във входящото изследване. Всичко това е отразено в диаграма 3.

7 години

<i>Констатиращ етап – Грамотност Експериментална група</i>	Композиционно решение	Цветово изграждане	Начин на изграждане на формата	Материали и техники
	0,76	0,84	0,63	0,60
<i>Констатиращ етап – Грамотност Контролна група</i>	0,74	0,80	0,57	0,58
<i>Контролен етап – Грамотност Експериментална група</i>	0,86	0,92	0,70	0,85
<i>Контролен етап – Грамотност Контролна група</i>	0,70	0,80	0,56	0,56

Табл. 7: Сравнение на ЕГ и КГ по отношение на изобразителната грамотност при 7-годишните деца

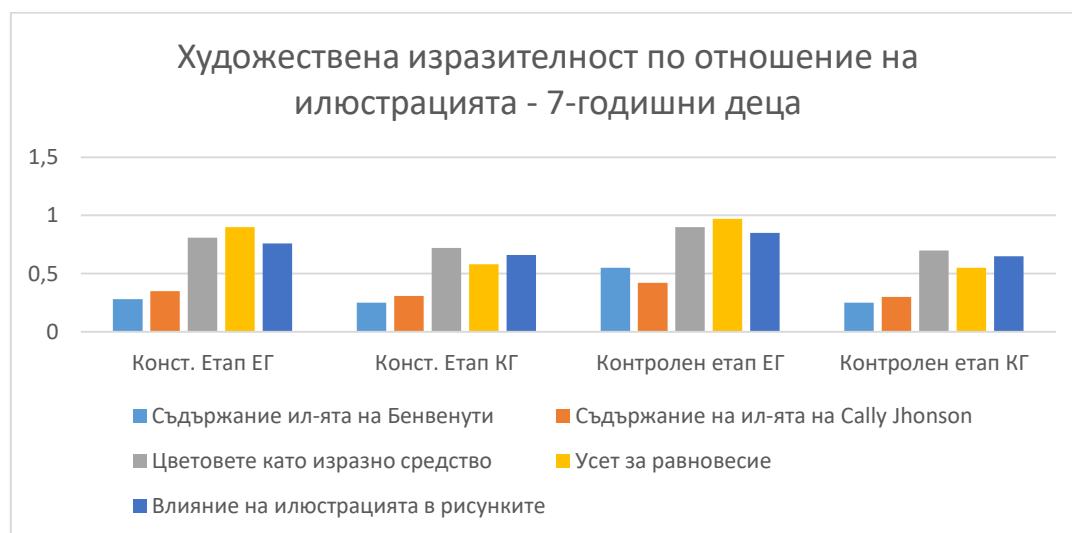

Диаграма 3. Обща изобразителна грамотност по отношение на илюстрацията на 7-годишните деца

Обобщението на получените данни от художествената изразителност при 7-годишните деца са отчетени отново сравнително високи стойности. По отношение на всяка една от двете илюстрации - при **Бенвенути**: във входящата част от експеримента при ЕГ са 28% от децата са избрали да отразят в колажите си именно тази илюстрация, а във изходящата 55%, което бележи възходящ интерес на изследваните деца. При КГ стойностите и в двата етапа от експеримента са едни и същи, което ясно може да се види в диаграма 4 и 5. При другата илюстрация на **Cally Johnson** – стойностите са идентични, както и при Бенвенути. В ЕГ се наблюдават 35% във входящото изследване и 42% във изходящото, докато в КГ отново стойностите са почти равностойни. Във входящата 31%, а в изходящата 30%. Както е отразено в двете диаграми (4 и 4.1) при показателите **„Цветовете, като изразно средство“**; **„Усет за равновесие“**, **„Влияние на илюстрацията“** в рисунката“ при в констатиращото изследване стойностите и в двете групи са високи. Както се вижда и на диаграмите 4, 4.1 още в констатиращия етап на изследване има съществена разлика между двете изследвани групи ЕГ и КГ. Можем да отчетем тези резултати на големия интерес в ЕГ, който предизвикаха двете илюстрации, и различния подход при реализиране на изобразителната задача – колажа. Независимо, че експеримента в двете групи беше проведен по един и същ начин резултатите отчитат по-високи стойности на ЕГ спрямо КГ. В показателя **„Цветовете като изразно средство“** разликата между ЕГ и КГ е 9 пункта, което не е толкова съществена разлика, но в показателя **„Усет за равновесие“** разликата между ЕГ и КГ е много голяма 32 пункта. В последния показател **„Влияние на илюстрацията в рисунката“** разликата е 10 пункта, както се вижда на диаграма 4 и 4.1.

<i>Констатиращ етап – Изразителност Експериментална група</i>	Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Бенвенути	Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Cally Jons	Цветовете като изразно средство	Усет за равновесие	Влияние на илюстрацията в рисунката
	0,28	0,35	0,81	0,90	0,76
<i>Констатиращ етап – Изразителност Контролна група</i>	0,25	0,31	0,72	0,58	0,66
<i>Контролен етап – Изразителност Експериментална група</i>	0,55	0,56	0,90	0,97	0,85
<i>Контролен етап – Изразителност Контролна група</i>	0,25	0,30	0,70	0,55	0,65

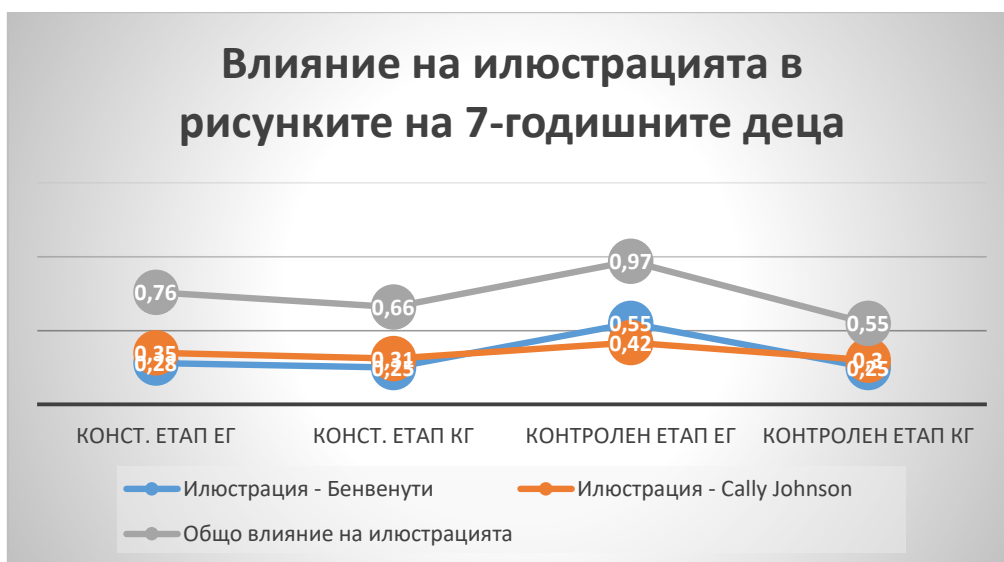
Табл. 8: Сравнение на КГ и ЕГ по отношение на изразителността при 7-годишните деца

Диаграма 4. Художествена изразителност по отношение на илюстрацията на 7-годишните деца

Анализът на отчетените резултати показва, че влиянието на илюстрацията и в двете изследвани групи (ЕГ/КГ), като цяло е във високи стойности. Както се вижда на диаграмата (4.1) във входящото изследване линиите от диаграмата и на двете изследвани

групи са почти равностойни. В контролния етап се вижда лека амплитуда при КГ, докато тази на ЕГ е значително по ясно изразена във възходящ план. Подробен анализ на влиянието на 7-годишните деца е отразен по-долу.

Диаграма 4.1. Влияние на илюстрацията в рисунките на 7-годишните деца

3.1.3. Сравнителен анализ на резултатите на 8-годишните деца от двете изследвани групи (експериментална и контролна), за установяване на входящо и изходящо влияние на илюстрацията.

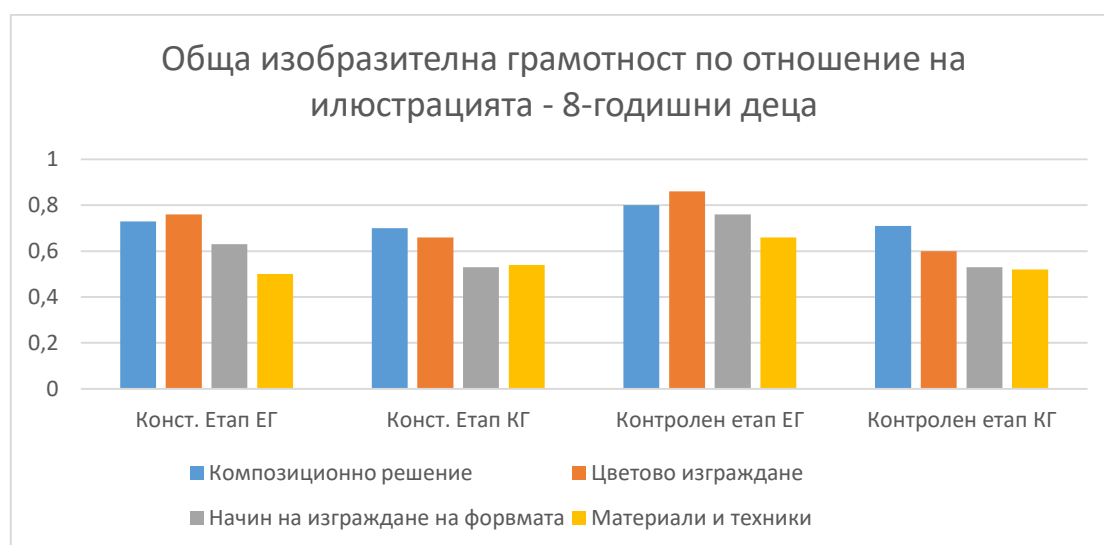
Анализът на резултатите при 8-годишните деца показва високи стойности по отношение на изобразителната грамотност, както и в предходните две възрастови групи (6 и 7 год.). На диаграмата 5 ясно се виждат при един от показателите стойности близки до средните – Материали и техники. Което може да се обясни, с това, че децата се насочиха към изображенията, обстановката детайлите в тях, и когато трябваше да оформят и завършат колажите голяма част от тях не се насочиха към допълнителни елементи и използване на повече техники. В контролния етап има значително повишаване на стойностите, в този показател.

В контролната група отново стойностите са около средните и малко по-ниски, но се забелязва леко повишаване на стойностите в контролния етап от изследването, което ясно се вижда и на диаграма 5.

8 години

<i>Констатиращ етап – Грамотност</i> <i>Експериментална група</i>	Композиционно решение	Цветово изграждане	Начин на изграждане на формата	Материали и техники
	0,73	0,76	0,63	0,50
<i>Констатиращ етап – Грамотност</i> <i>Контролна група</i>	0,70	0,66	0,53	0,54
<i>Контролен етап – Грамотност</i> <i>Контролна група</i>	0,80	0,86	0,76	0,66
<i>Контролен етап – Грамотност</i> <i>Контролна група</i>	0,71	0,60	0,53	0,52

Табл. 9: Сравнение на КГ и ЕГ по отношение на художествената грамотност при 8-годишните деца

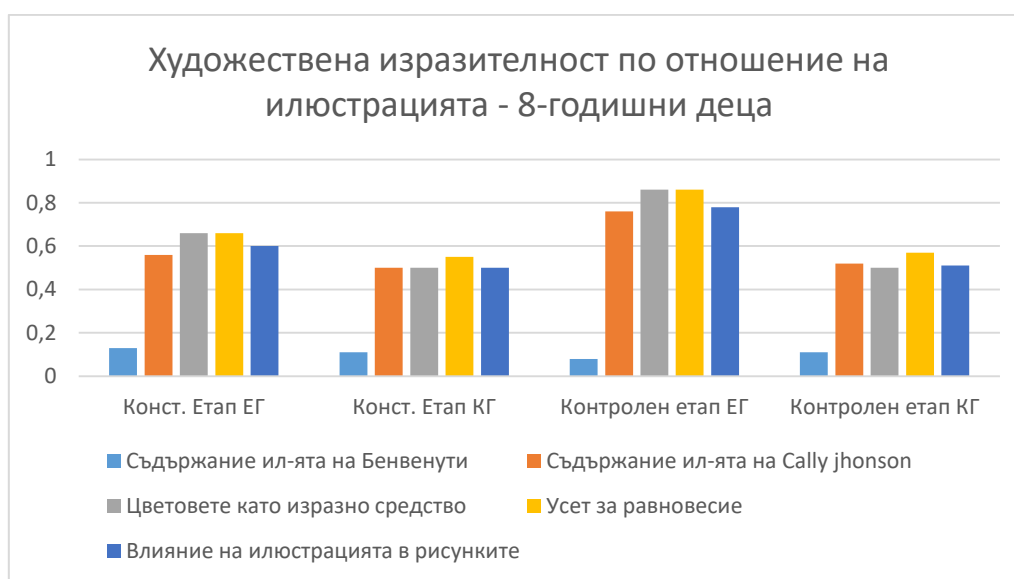
Диаграма 5. Обща изобразителна грамотност по отношение на илюстрацията – 8-годишни деца

От Резултатите за изразителността на 8-годишните отново показват високи стойности и в констатация и контролен етап на изследването при експерименталната група при всички показатели. При контролната група стойностите са под средните в повечето показатели, като се забелязва възходяща динамика при показателя за влияние на илюстрацията, който се доближава до средното равнище.

<i>Констатиращ етап – Изразителност</i>	Съдържание на творбата по отношение на	Съдържание на творбата по отношение на илюстрацията на Cally Johnson	Цветовете като изразно средство	Усет за равновесие	Влияние на илюстрацията в рисунката
---	--	--	---------------------------------	--------------------	-------------------------------------

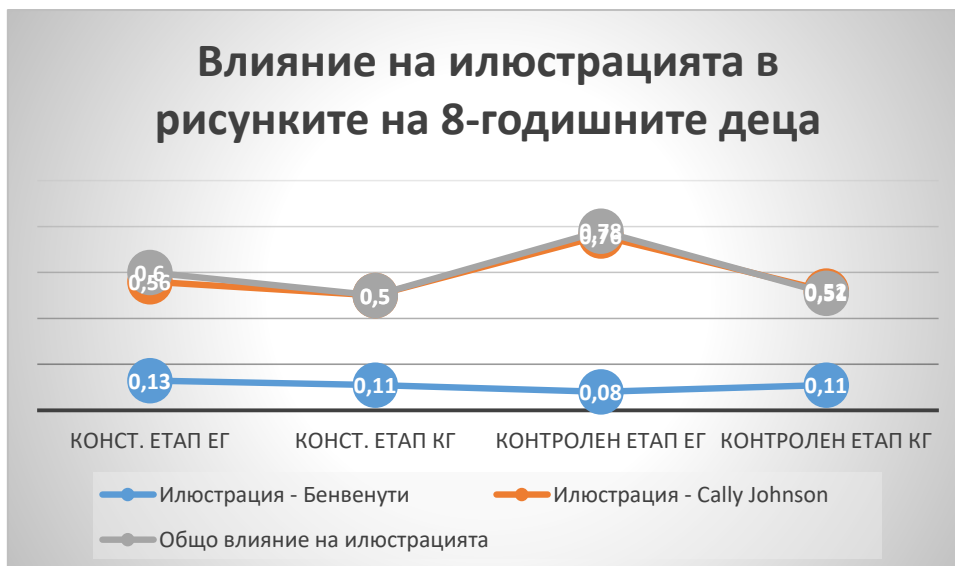
<i>Експериментална група</i>	илюстрацията на Бенвенути				
	0,13	0,56	0,66	0,66	0,60
<i>Констатиращ етап – Изразителност Контролна група</i>	0,11	0,50	0,50	0,55	0,50
<i>Контролен етап – Изразителност Експериментална група</i>	0,08	0,76	0,86	0,86	0,78
<i>Контролен етап – Изразителност Контролна група</i>	0,11	0,52	0,50	0,57	0,51

Табл. 10: Сравнение н КГ и ЕГ по отношение на изразителността при 8-годишните деца

Диаграма 6. Художествена изразителност по отношение на илюстрацията на 8-годишните деца

Както се вижда и на диаграмата 6.1. влиянието на илюстрацията е значително високо и в двете групи Във експерименталната е в много висока стойност особено в контролния етап на изследването, но както и по-горе отбелязахме в контролната група също има възходящ растеж. Тук се вижда, че илюстрацията на Бенвенути също има значително по-високи стойности спрямо двете групи и в голяма степен е оказала влияние, което те са отразили в своите колажи.

Диаграма 6.1. Влияние на илюстрацията в рисунките на 8-годишните деца

3.2. Анализ на резултатите по авторски показатели за влияние на илюстрацията направен само с експериментална група.

С експерименталната група (6, 7 и 8-годишни) анализирахме резултати по авторски показатели, за да установим какво е влиянието на всяка една от предложените от нас илюстрации. По какъв начин е повлияла в изобразителната им дейност и как се е отразила на всяка една от изследваните подгрупи, проявата на творчество, по отношение на колажа. Тези показатели ще проследим за всяка една от подгрупите във входящо и изходящо равнище. Целта ни е свързана и с доказване на поставената от нас хипотеза.

3.2.1 Отражение на илюстрацията в колажите на 6-годишните деца

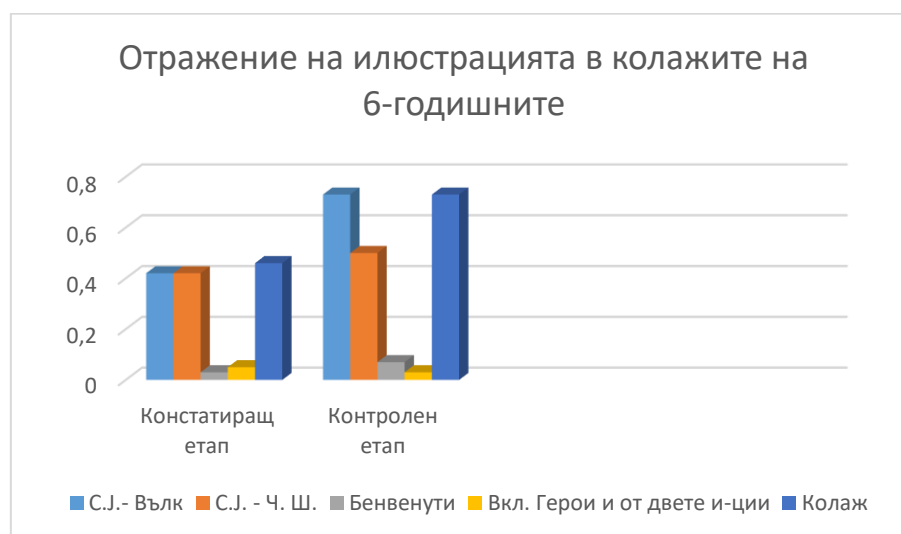
Данните от авторските показатели показват динамиката в стойностите на изследваната група 6-годишни деца. Както се вижда на Диаграма 7 показателите на Вълкът и Червената шапчица в илюстрацията на Cally Johnson, в констатиращия етап на изследване са с равностойни стойности. Децата са изобразили в колажите си и двамата герои. По отношение илюстрацията на Бенвенути, както и по-горе отбелязахме много малка част от изследваната група са направили избора си, да отразят в колажите си именно тази илюстрация. В контролния етап на изследване стойностите по отношение на тази илюстрация са с 4 пункта повече от тези в констатиращия и това се дължи до голяма степен на обучаващото (формиращо изследване) В колажа от изходящото изследване е отделено по детайлно отношение на детето към изображенията на

Червената шапчица и майката ѝ като цяло на колажа, като форма на изобразяване. По показателя „С включени герои и от двете илюстрации Cally Johnson/Бенвенути“ – отново е отразено в много малка част от изследваната група. Това се дължи на недостатъчния изобразителен опит на 6-годишните деца. При този показател имаме в предвид не само включването на даден персонаж в конкретния колаж на децата, а тук акцентираме върху това, че в един от двата етапа на изследване даденото дете първо е избрало да работи по илюстрацията на Бенвенути, а в изходящия етап по илюстрацията на Cally Johnson. Показателя „Творчески подход при изпълнение на колажа“ – В констатиращия етап стойностите са в горната граница на средните, а в изходящия етап на изследване, вследствие на формиращото стойностите са с 23 пункта повече. Забелязва се, че в голяма част от колажите на децата са допълнени и обогатени от допълнителни елементи - полянка, цветя, пеперуди, дървета и др.

6-годишни

Показатели	Cally Johnson			С включени герои и от двете илюстрации Cally/Бенвенути	Творчески подход при изпълнение на колажа
	Вълк	Червена шапчица	Бенвенути		
Констатиращ етап	0,42	0,42	0,03	0,05	0,46
Контролен етап	0,73	0,50	0,07	0,03	0,73

Табл.11: Авторски показатели за отражение на илюстрацията при 6- годишните деца

Диаграма 7. Отражение на илюстрацията в колажите на 6-годишните деца

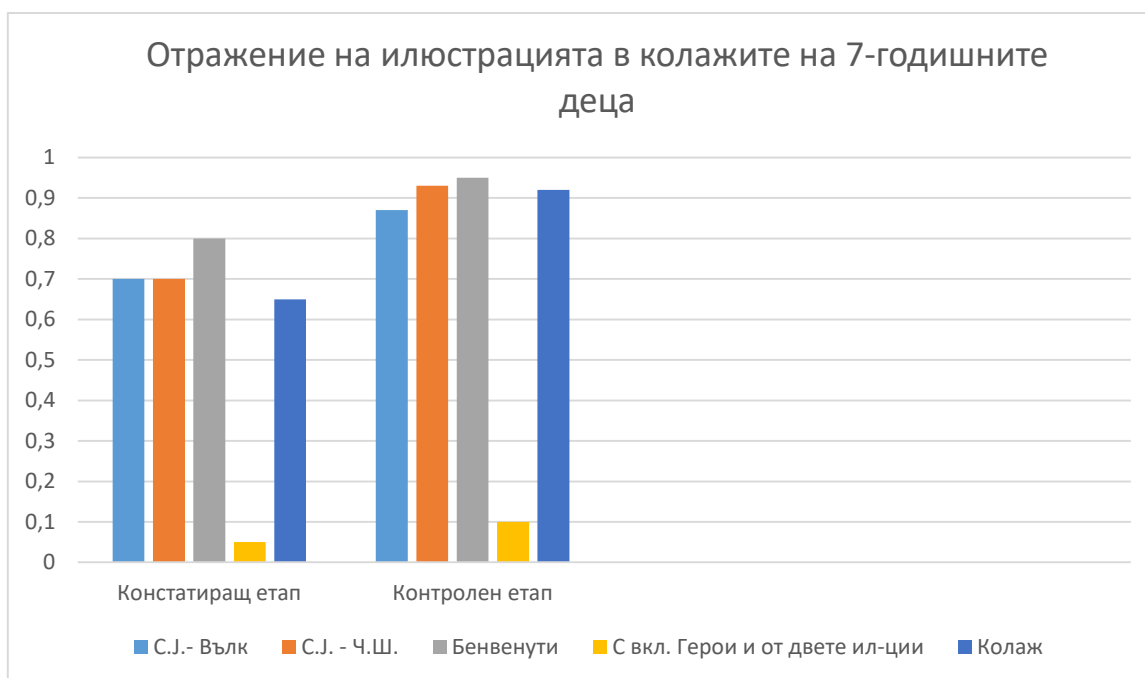
3.2.2. Отражение на илюстрацията в колажите на 7-годишните деца

Стойностите по авторовите показатели при 7-годишните деца отново са във високи стойности, а тези от изходящото изследване се движат в абсолютния им максимум. Това се дължи основно на формирация, обучаващ експеримент. По отношение илюстрацията на Cally Johnson двата персонажа в констатиращия етап са с равностойни стойности. В изходящата превес има Червената шапчица. При тази възрастова група прави впечатление високите стойности при избора на илюстрацията на Бенвенути и в двата етапа на изследване. По-малко са колажите с включени персонажи и от двете илюстрации или избор в един от етапите да изобразят едната или другата илюстрация. Показателя „Творчески подход при изпълнение на колажа“ също е с възходящи стойности във изходящото изследване, което до голяма степен се дължи на формирация експеримент. Наблюденията ни показват, че 7-годишните деца композираха своите колажи в няколко плана, използваха разнообразни техники на работа, допълниха ги и обогатиха с включени цветя, дървета, къщи, стълби и др.

7-годишни

Показатели	Cally Johnson		Бенвенути	С включени герои и от двете илюстрации Cally/Бенвенути	Творчески подход при изпълнение на колажа
	Вълк	Червена шапчица			
<i>Констатиращ етап</i>	0,70	0,70	0,80	0,05	0,65
<i>Контролен етап</i>	0,87	0,93	0,95	0,1	0,92

Табл. 12: Авторски показатели за отражение на илюстрацията при 7-годишните деца

Диаграма 8. Отражение на илюстрацията в колажите на 7-годишните деца

3.2.3. Отражение на илюстрацията в колажите на 8-годишните деца

Анализът на получените резултати по авторовите показатели се движат в рамките на високите стойности, а в два от критериите достигат своят максимум свързан с една от предложените илюстрации. (Cally Johnson-Isaaks). Другата предложена от нас илюстрация (Бенвенути) е по-малко предпочетена за изготвяне на колажи от 8-годишните деца, като прави впечатление, че в констатиращия етап е предпочетена от няколко деца, докато в контролния само от едно. Считаме, че това се дължи на конкретната възраст 8-9 години, в която художествената изразителност, не е толкова силно изразена, а изобразителната грамотност заема сериозно място при рисунките, апликациите и пластиките на децата в основните изобразителни дейности. Мнение широко застъпено в научната литература, чиито привърженици са О. Занков⁶; В. Димчев⁷ и др. Според нас по-голяма част от изследваните деца (8-годишни) са избрали илюстрацията на Cally Johnson, защото е по-близка до техните рисунки, по наивистична, тенденция, която срещаме при съвременните илюстрации, с много изчистени форми с

⁶Занков, О, Развитие и диагностика на изобразителните способности на децата от предучилищна възраст, Слово, В. Търново, 2012

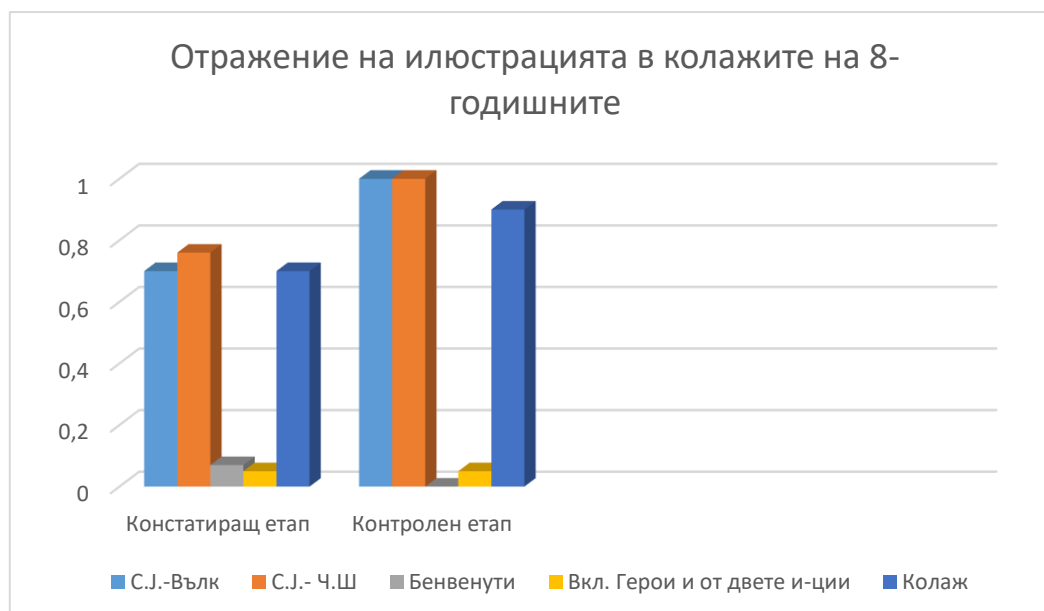
⁷Димчев, В. Изобразително изкуство Методика, Просвета, С., 1993

по-малко цветове повече пастелни, а техниките са близки до детските рисунки и приложения. Качествата на илюстрацията на Бенвенути са безспорни. Децата много я харесаха. По време на изготвяне на колажите докато обсъждаха и планираха дейността си те анализираха именно тази илюстрация, че е много красива, героите са „Като живи“, но е много трудна за рисуване и за това се насочваха към другата. При показателя „С включени герои и от двете илюстрации“ както се вижда и на диаграмата (9) стойностите и в двата етапа са равностойни. При показателя „Творчески подход при изпълнение на колажа“ отново стойностите са високи и с 40 пункта повече в контролния етап, с което формирация етап е оказал значително влияние.

8-годишни

Показатели	Cally Johnson		Бенвенути	С включени герои и от двете илюстрации Cally/Бенвенути	Творчески подход при изпълнение на колажа
	Вълк	Червена шапчица			
Констатиращ етап	0,70	0,76	0,07	0,05	0,70
Контролен етап	1	1	0,1	0,05	0,90

Табл. 13: Авторски показатели за отражение на илюстрацията при 8-годишните деца

Диаграма 9. Отражение на илюстрацията в колажите на 8-годишните

3.3. Резултати от анкетно проучване проведено с деца, родители и учители

Анкетното проучване се проведе след приключване на констатиращия етап от изследването с деца (от експерименталната и контролна група – 35 деца), родителите им (30) и учители от детските градини и училищата (41) (65 ОДЗ „Слънчево детство“, 120 ОУ „Г.С. Раковски“, 144 СОУ „Народни будители“).

На трите групи респонденти (деца, родители, учители), бяха зададени не стандартизирани въпроси отнасящи до три различни типа илюстрации, на художници от различно време (минало, близко минало и съвремие): *Бенвенути*, *Червената шапчица*, *Любен Зидаров*, *Топлата ръкавичка* и *Ясен Гюзелев*, *Алиса в страната на чудесата* (Приложение). Съответно всяка една от илюстрациите е рисувана в различна стилистика и техника. Целта на анкетното проучване е да се определи отношението на трите групи респонденти към отделните типове илюстрации и какво влияние оказва всяка една от тях.

Резултатите от анкетното проучване са подробно онагледени в края на дисертационния труд.

3.3. Доказване на хипотезата

Формиращият експеримент повлия положително върху творческата активност на 6-8-годишните по отношение на илюстрацията и във връзка с изобразителната им дейност.

- Запознаването на децата с различен тип илюстрация подобри значително изобразителните им умения и способности, разви въображението им, провокира творческа активност, особено в експерименталната група, което ясно се вижда от получените резултати в трите етапа на експеримента.
- Илюстрацията оказва положително влияние върху цялостната изобразителната дейност на 6-8-годишните деца и по отношение на познанията им за цветовете и е във връзка с използването и съчетанието им в собствената им изобразителна дейност, което ясно се вижда в колажите при експерименталната група.
- Познаването на различните видове илюстрация оказва положително влияние в изобразителната дейност на децата и по отношение на използването на разнообразни материали и техники на работа. Това се вижда особено във

контролния етап сравнен с констатиращия най-вече в експерименталната група.

Всичко това ни дава основание утвърдително да заключим, че формирания експеримент е повлиял положително върху интереса, мотивацията и степента на усвоените знания, умения и нагласи на 6-8-годишните от експерименталната група. Убедителното ни твърдение е, че хипотезата на дисертационния труд се доказва *с целенасочената педагогическа работа с 6-8-годишните деца в условията на детската градина и началното училище, чрез илюстрацията се разви изобразителната дейност и това се отрази и върху творческата им активност.*

Заклучение

Настоящата разработка направи опит за представяне на ключовата роля на илюстрацията за развитие на творческата активност при децата от предучилищна възраст и първи клас.

В рамките на настоящото изследване доказахме, че целенасочена педагогическа работа с децата на възраст между 6 и 8 години, свързана с различните видове илюстрация, оказва позитивно влияние върху творческата им активност, увеличи интереса им към изкуството и изобразителната дейност и даде възможност за развитие на заложи и интерес, като част от реалното възприемане на света.

Въз основа на теоретичното ни проучване, проведения експеримент и цялостен анализ на резултатите можем да изведем следните изводи.

Изводи:

1. Запознаването на 6-8-годишните деца с различен тип илюстрации повишава познанията им за заобикалящата ги действителност, а това от своя страна оптимизира изобразителната им дейност.
2. Илюстрацията оказва влияние върху творческата активност на децата от предучилищна възраст и първи клас като повишава познанията им за цветовете и им помага по-добре и по-точно да ги използват и съчетават в рисуването, апликиране и моделиране, като част от изобразителната дейност.
3. Запознаването на децата с различните видове илюстрации оказва позитивно отношение в изобразителната им дейност и по отношение на използването на разнообразни материали и техники. Коего от своя страна способства за творческия и креативен подход, който всяко едно от тях проявява и прилага.
4. Влиянието на класическата илюстрация (Бенвенути) се отразява положително върху изобразителната дейност на 6-8-годишните, по отношение на изобразяването на формите, композицията, използването на подходящи съчетания на цветове, близки до илюстрацията, по-меки и пастелни.

5. Влиянието на съвременната илюстрация се отрази положително върху изобразителната дейност на децата от предучилищна възраст и първи клас по отношение на използването и експериментирането с разнообразни материали, използване на смесени техники, съчетаване на различни дейности (рисуване и апликиране), както и проява на творческа активност.

Приноси на дисертационния труд

В настоящата разработка съпоставихме опита на класическата илюстрация в лицето на художници от близкото минало, както български, така и световни. Анализирахме влиянието на: Александър Божинов, Иван Милев, Вадим Лазеркевич, Любен Зидаров и мн. др.; Джани Бенвенути, Либико Марая, Тони Улф, Кремонини, Козер Михаелс и мн. др. оформили творческото развитие на поколения деца. Тези художници, носещи духа на времето, епохата, детайлите, фината естетика, ефирността на образите, със сигурност оставят трайни следи в съзнанието на възприемащите ги. Великолепието им се преоткрива и от децата днес с възклицанията: „Уау, „Еха“, „Колко е красиво/а...“. И същевременно разгледахме въздействието върху творческата дейност на децата и на съвременната илюстрация носеща духа на модерното, новото, иновативното. Новото поколение художници, носещи нови идеи, нови хоризонти, използващи нови технологии и средства за визуализация, представени от Ясен Гюзелев, Яна Левиева, Капка Кънева и много други български и чуждестранни автори. Смяя да твърдя, че илюстрацията влияе изключително силно върху творческото развитие на съвременните деца.

Проучванията показаха, че подобно изследване не е правено до момента; поне това става ясно от разгледаните от мен различни източници. Резултатите от експерименталната работа в трите етапа на педагогическия експеримент по отношение влияние на илюстрацията върху изобразителната дейност на децата показва и в двете изследвани групи (контролна и експериментална) и съответните възрастови групи 6,7 и 8-годишни, че и двата типа предложени от нас илюстрации (Бенвенути – Cally Johnson Isaks) оказват съществено влияние и отражение в изобразителната им дейност. И двете изследвани групи имат положително отношение както към илюстрацията на Бенвенути, така и тази на Cally Johnson Isaks. Още повече, че сюжета на приказката е еднакво добре познат и на трите възрасти. Извод, който можем да изведем, е насочен към това, че при системна и целенасочена работа с различни типове, видове илюстрации, художници

съвременни и такива от миналото, български и световни, се обогатяват представите на децата, повишава се развитието на различни психични процеси и се създава положително, емоционално и естетическо усещане към илюстрацията като цяло.

По наше мнение в основата на предложената методическа система за работа с илюстрацията, стои идеята, децата от най-ранна предучилищна възраст (3 години) да започнат запознаване с разнообразни и достъпни за възрастта им илюстрации. По този начин у тях се развиват изобразителните им познания и умения, както и практическата им реализация. Добре е това да се постигне с постепенното надграждане както в запознаването със съответните илюстрации, художници и др., така и по отношение на използваните материали и техники от първа група до първи клас. Това позволява на децата поетапно да усвояват съответно дадената илюстрация, след което първо да я нарисуват с графични средства, след това с живописни, да я апликират, моделират, да съчетаят различни материали и техники на работа. Изпробвайки разнообразието от дейности, техники и материали дава възможност на децата свободно да изразят усещанията си, познанията си, без притеснението, че дадено изображение ги затруднява например при изобразяването му. Наблюденията ни показват, че постепенното усвояване, затвърждаване, изпробване и експериментиране, чрез илюстрацията повишава цялостната им изобразителна грамотност и емоционална изразителност и креативност.

Публикации на докторанта свързани с дисертационния труд

- *Михайлова, Г.* Влияние на изобразителното изкуство върху развитието на изобразителната грамотност и изразителност в рисунката на децата от подготвителна група и първи клас. – сб. от IV Национална конференция по предучилищно възпитание, Стара Загора, 2011.
- *Михайлова, Г.* Влияние на илюстрацията за развитие на рисунките и пластиките на децата от подготвителна група и първи клас. – сб. от V Национална конференция по предучилищно образование „Водим бъдещето за ръка“, с. 113-114, 25-28 април, Велико Търново, 2012.
- *Михайлова, Г.* Влияние на илюстрацията за развитие на изобразително творческата активност в дейността рисуване при деца от предучилищна възраст. – CD с материали от Юбилейна международна университетска конференция „130 години предучилищно образование в България“, Велико Търново, 18-19 май, 2012.
- *Михайлова, Г.* Седма Национална конференция по предучилищно образование „Водим бъдещето за ръка – от корените към върха“, 27-29 април 2014 Участие с доклад: „Особености при възприемането на цвета като изразно средство в книжните илюстрации от деца в предучилищна възраст“.
- *Михайлова, Г.* Изложба и научна конференция, посветена на съвременните тенденции в изкуството и обучението по изобразително изкуство във връзка с 30 годишнината от създаването на ФНПП, СУ „Св. Климент Охридски“ и 20 годишнината от създаването на специалност „Изобразително изкуство“ София 11-21 юни 2014. Участие с доклад: „Специфични особености при възприемането на илюстрацията от децата и учениците“
- *Михайлова, Г.* Провокиране на изобразителна дейност чрез илюстрацията при деца от предучилищна възраст. – сп. Педагогика, Издателство "Аз Буки" ;бр. 8/2015, LXXXVII,
- *Михайлова, Г.* Осма Национална конференция по предучилищно образование „Водим бъдещето за ръка – Към света на мечтите“, 22-24 април 2015. Участие с доклад: Надграждане в изобразителната дейност на децата от предучилищна възраст чрез илюстрацията“.

- Българо-словашка колективна монография на англ. ез. Views of Contemporary Preschool and Primary Education in Bulgaria and Slovakia, Brno 2016 : „The Role of Illustration in Bulgarian Pre-school Educational Program Systems As a Tool to Understand Art“ /Място на илюстрацията при възприемане на изкуството в програмните системи за предучилищно образование в България/ р.292-299

Библиография използвана в автореферата

1. Ангелова, Л., Пл. Легкоступ.(2014) Теория и методика на изобразителното изкуство, С. 2014
2. Ангелова, Л., Пл. Легкоступ, Децата и изкуството, УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2005, 2009
3. Белчева, В. Илюстрацията в обучението по немски като чужд език в началното училище, ИВИС, В. Търново, 2012
4. Георгиев, Л., Сборник доклади Сливен 9-11 май 2011
5. Гергова, А., Българска книга: енциклопедия, Пенсофт, 2004
6. Гюлчев. Н, Развитие на цветовото възприятие в предучилищното детство чрез изобразителната дейност, Педагогически алманах на Великотърновски университет „Св.Св. Кирил и Методи“ ,Университетско издателство „Св.Св. Кирил и Методий“, 2/2010г.
7. Early Children`s Books and Their Illustrations, New York: Pierpont Morgan Library, 1975, p.213
8. Занков, О, Развитие и диагностика на изобразителните способности на децата от предучилищна възраст, Слово, В. Търново, 2012
9. Йончев, В., Книгата през вековете, Български художник, София, 1986.
10. Колаж - <http://art.blog.libvar.bg/kolazht-ilyuziya-ili-izobrazhenie/>
11. http://www.kultura.bg/bg/print_article/view/17119
12. Кънева. К., Книжния силует на играта., в. Култура, бр.45/22.12.2006
13. Легкоступ, Пл., Детето и творбата, УИ, Св. Св. Кирил и Методи, В.Т, 1996
14. Левин, С, Вашето дете рисува, БХ, С., 1984
15. Маринов А. Детски рисунки и модерно изкуство. Lege Artis, Плевен, 2002
16. Михайлова, Г., Надграждане в изобразителната дейност на децата от предучилищна възраст чрез илюстрацията - сб. от Осма Национална

конференция по предучилищно образование „Водим бъдещето за ръка“, с. 79-81, 23-24 април, Плевен, 2015.

17. Мойнова, М, Еволюция на детската рисунка, ПИК, В. Търново, 1999
18. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BB%D1%8E%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
19. Мухина, В, Изобразителната дейност на детето като форма на усвояване на социален опит, НП, С, 1985
20. Sandra Crosser, Ph.D., is an associate professor at Ohio Northern University in Ada, Ohio
21. Sinatra, R. (1986). Visual literacy connections to thinking, reading and writing. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
22. <http://www.fairyroom.ru/?p=13584>
23. Юрьев, Ф. И., Цвет в изкустве книги, Киев 1987
24. Цанев, П, Психологическа история на изкуството, НХА, С., 2008